

**Temaplan religiøse kulturminner
2021-2025
Øyer kommune**

Innhold

Innledning.....	2
Historie	2
Vernekategorier	4
Prioriterte kulturminner.....	4
Faktaark Bruvin gravlund.....	5
Faktaark Kjørkjebakken	6
Faktaark Kjørkjehaugen.....	8
Faktaark Kjørkjehaugen Offigstad	10
Faktaark Klokkergarden.....	11
Faktaark Tretten kirke	12
Faktaark Tretten misjonshus	14
Faktaark Øyer kirke	15
Faktaark Øyer prestegård.....	17
Handlingsplan	18
Oversikt over registrerte religiøse kulturminner i Øyer kommune.....	18
Kilder.....	19

Innledning

Til alle tider har menneskene hatt behov for å sette tilværelsen inn i et rammeverk, gi den et system og finne en sammenheng. Det er lagt ned store ressurser for å blidgjøre guddommer og få maktene over på sin side. Kult eller religiøs aktivitet i førkristen tid har foregått i mange sammenhenger og på flere nivåer. Det finnes imidlertid ikke mange synlige kulturminner fra tiden før kristendommen.

Denne temaplanen gir et kort historisk tilbakeblikk over religiøse kulturminner i Øyer kommune, prioriterte kulturminner, handlingsplan og kartleggingsdel. Planen er utarbeidet i samarbeid med Øyer og Tretten historielag og Øyer og Tretten kirkelige råd. Planen er lagt ut til offentlig ettersyn og vedtatt av kommunestyret.

Historie

Lenge før det fantes kirker og kristendom hadde folket sin gudetro og gudsyndyrking. Til visse tider på året samlet bygdefolket seg til ofring på bygdas kultsted. Det finnes ingen sikre kilder som viser til kultsteder i Øyer kommune.

De første kirkene i bygda lå på Skåden i Øyer og på Kjørkjehaugen på Tretten. Senere ble det reist kirker på Orrestad i Øyer og på Mo på Tretten. I Musdal lå det en kirke på Offigstad. De eldste kirkene finnes det lite informasjon om. Gammelkirka på Skåden og den nye kirken på Orrestad var i bruk samtidig.

I kommunen har det vært to prestegårder. Det er dokumentert at Tretten hadde egen prest i 1327 og 1413, men man kan ikke med sikkerhet fastslå hvor presten bodde. I Øyer bodde presten på Orrestad. I kulturmiljøet rundt Øyer kirke ligger Klokkergården.

Det var tre misjonshus i Øyer; Bekken (Karmel), misjonshuset i Sørbygda og Tretten misjonshus. Bare de to siste eksisterer i dag.

Pinsemenigheten har også stått sterkt i bygda. De hadde tidligere forsamlingshuset Elvebakken (1943-1973), men dette ble revet p.g.a. veiutbygging. I 1970 bygde de Tabernaklet, hvor de holder til i dag.

Vernekategorier

Kulturminner er verdsatt i kategorier fra 1 til 4 der 1 er høyest og 4 er lavest.

Kategori	Verdi		Tiltak
1	Svært høy	Automatisk fredet, vedtaksfredet	Forslag til vedtaksfredning
2	Stor	Politisk vedtak om vern i kommunen	Anbefaling til vedtak om vern
3	Middels	Har lokal verdi	Anbefalinger til eier
4	Liten	Alminnelig, privat	Evt. anbefalinger

Prioriterte kulturminner

Bruvin gravlund

Kjørkjebakken - Skåden

Kjørkjeaugen – Prestegarden

Kjørkjeaugen - Offigstad

Klokkergarden

Tretten kirke

Tretten misjonshus

Øyer kirke

Øyer prestegård

Faktaark Bruvin gravlund

Forslag vernestatus: kategori 2

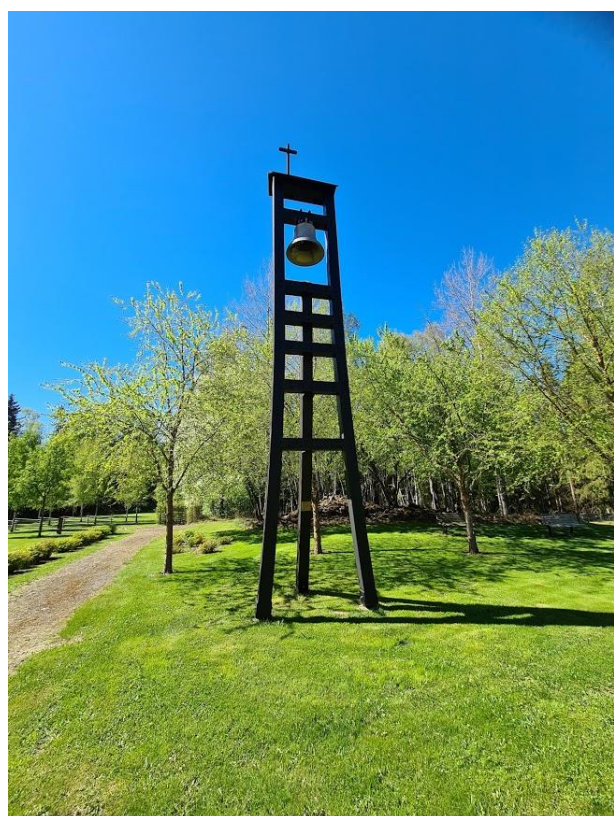
Eiendomsnavn: Gravlund

gårds- og bruksnummer: 30/92

Navn på kulturminne: Bruvin gravlund

Historikk

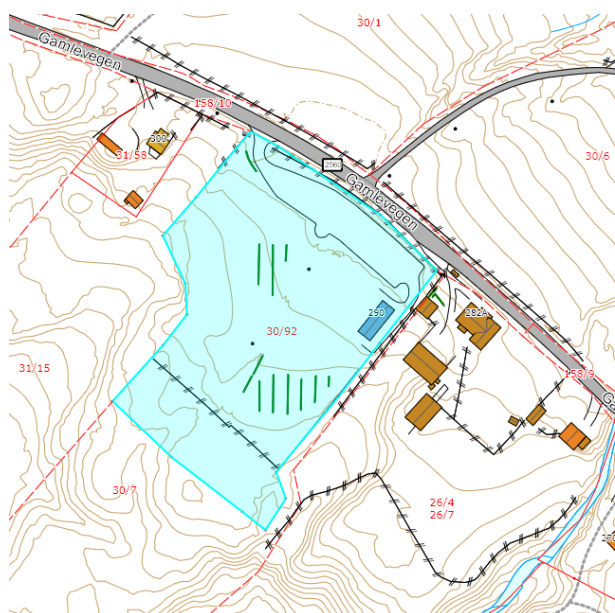
Det ble lagt planer for ny gravplass i Øyer i 1998. I 2008 ble disse planene tatt frem igjen. 8 dekar ble gitt av Andor Bryhn og Bruvin gravlund ble innviet 7. november 2010. Gravlunden avlaster kirkegården ved Øyer kirke.

Beskrivelse

Ca. 8 dekar stor gravlund med gravplasser for flere trosretninger. Foruten gravfelt har gravlunden klokketårn og driftsbygning/servicebygg. Bare de delene som er beregnet på kristne begravelser, er formelt vigslet.

Gravlunden er formet med flere symboler i sin arkitektur. Ved adkomsten finner man en steinsatt sirkel; et symbol for evigheten. Trerammen i inngangsporten er som trespanter i et båtskrog. Båten/skipet er et oldkristelig symbol. Klokketårnet er formet som en stige/trapp; et symbol på åndelig utvikling og menneskets vei til himmelen (Jakobstigen). Klokketårnet har 7 trinn, et tall som er knyttet til mange viktige fortellinger i Bibelen.

Planstatus

Kommuneplanens arealdel: Offentlig bygninger.

Anbefalte tiltak

Fremme bevaring av skogbildet rundt gravlunden i sør-vest ved å innarbeide hensynssone kulturmiljø ved revidering av kommuneplanens arealdel.

Faktaark Kjørkjebakken	Vernestatus: kategori 1
Eiendomsnavn: Skaaden sørigaard	gårds- og bruksnummer: 43/7
Navn på kulturminne: Kjørkjebakken	

Historikk

Det antas at kirken på Skåden (Skåé) ble bygd i første halvdel av 1100-tallet. Den ble sannsynligvis avviklet rundt 1400, rimeligvis før 1440-tallet. Kirken ble nevnt i diplom* i 1333 og 1335.

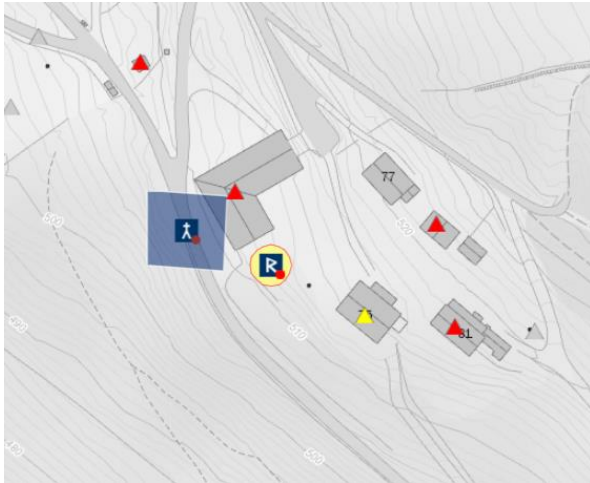
På gården, på stedet der kirken etter lokal tradisjon skal ha stått, fantes i 1775 en ca. 2 m lang naturdannet gravstein av granitt og med innhogde figurer i relief: "Den er dannet som Taget paa et Huus, eller, som et ophøiet Laag, paa en Liigkiste" (G. Schøning). En bauta ble reist i 1959 på Skåden Sørigard der en mener kirken skal ha stått. Plassen ble samme år vigslet. Trolig er det et sagn og flytting som forbinder kirkene på Øyer og Skåden: "Kirken i Øyer Hovedsogn, skal i de ældre Tider have staaet øverst i Bøygden ved Gaarden Skaaden, hvilket kiendes af en Liigsteen, som findes paa det Sted, hvor Kirken har været".

Beskrivelse

På et flatt område på ca. 6 x 15m står en 2,5m høy minnestein, som forteller at her sto bygdas gamle stavkirke (jf. ID 49512 askeladden). Senere har det vært låve her. Skådensteinen som senere er blitt ødelagt, skal visstnok ha ligget i brofoten til denne låven. Delene av steinen er overført til De Sandvigske Samlinger. Kirkestedet har trolig ligget nordvest for stedet hvor minnesteinen står (jf. ID 85487 askeladden), 25m vest for vest-hjørnet av våningshuset på gården, 6m øst for Skåevegen.

* Et diplom er et dokument, av særlig rettslig eller historisk interesse. Diplomene det vises til i denne planen er utstedt i middelalderen. De utgjør en sentral kilde for historieforskningen, ettersom de kan gi opplysninger om blant annet politiske hendelser, rettsforholdene, statsforfatningen og økonomiske forhold

Planstaus

Kjørkjebakken tradisjonslokalitet (ID 49512 askeladden) og det antatte kirkestedet (ID 85487 askeladden) er automatisk fredet etter Kulturminneloven av 1978.

Kommuneplanens arealdel: LNFR for tiltak basert på gårdens ressursgrunnlag.

Anbefalte tiltak

Skiltes for publikum.

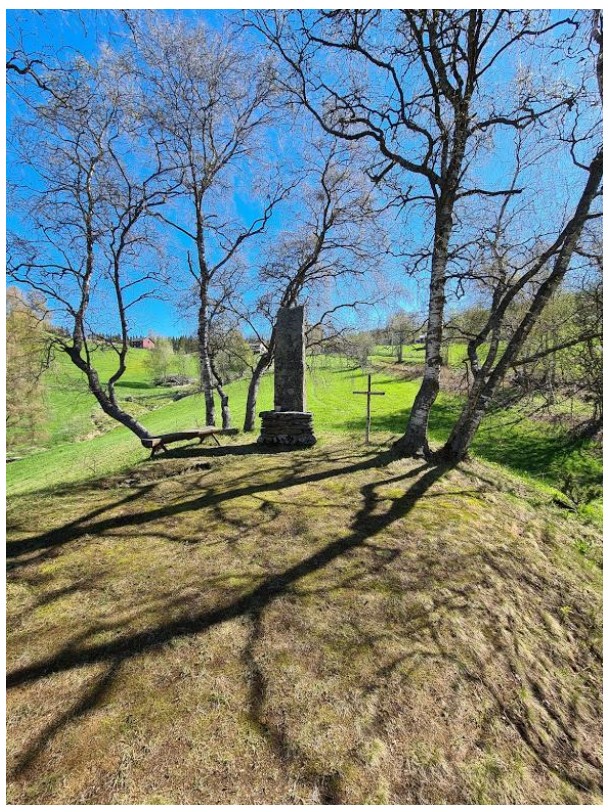
Faktaark Kjørkjehaugen	Vernestatus: kategori 1
Eiendomsnavn: Prestegaarden nordre	gårds- og bruksnummer: 94/4
Navn på kulturminne Kjørkjehaugen – Tretten gamle kirkested	

Historikk

Det har helt sikkert stått to kirker, kanskje tre, på Kjørkjehaugen. Den eldste vi kjenner til var en steinkirke som stod oppe på selve Kjørkjehaugen. Den ble trolig bygd rundt 1300. Det er mulig det stod en stavkirke på stedet før steinkirken, men det vet man lite om. Den yngste kirken på stedet var en tømret langkirke. Steinkirka og den nye kirka stod side om side. Den nye kirka ble bygd i 1586-88 og var i bruk frem til 1727. Steinkirka begynte å forfalle etter at den nye kirka ble bygd.

På begynnelsen av 1700-tallet ble kirkestedet flyttet ned mot Lågen til Mo. Det var prestebol* til kirken allerede tidlig på 1400-tallet, noe som kan støtte opp om at på 1770-tallet var Tretten hovedkirken i Øyer og at presten har bodd ved kirken.

På øst-siden av Kjørkjehaugen ble det i 1954 reist en bautastein med steinalter foran, til minne om kirken som ifølge tradisjon engang har stått her, en steinkirke av ukjent form.

Beskrivelse

Middelalderkirken sto på Prestgarden på lokaliteten Kjørkjehaugen om lag 50 m sør for gårdstunet, der murer fra steinkirken fortsatt er synlige. I åkeren nærmest har det jevnlig vært funnet menneskebein.

Haugen er bygd opp i moderne tid som minnesmerke over kirkestedet og inneholder murrester fra steinkirken. Den er godt markert, lett synlig i terrenget. Stedet er ikke arkeologisk undersøkt.

Stedet inneholder informasjonstavle.

* Prestebol (prestegård), var jordeiendommer som lå til et presteembete, og som presten enten selv brukte (prestegården) eller hadde leieinntekter av.

Planstaus

Kjørkjehaugen (ID 49135 askeladden):
Automatisk fredet etter Kulturminneloven av
1978.

Kommuneplanens arealdel: LNFR for tiltak
basert på gårdens ressursgrunnlag.

Faktaark Kjørkjehaugen Offigstad

Vernestatus: kategori 1

Eiendomsnavn: Kjørkjehaugen

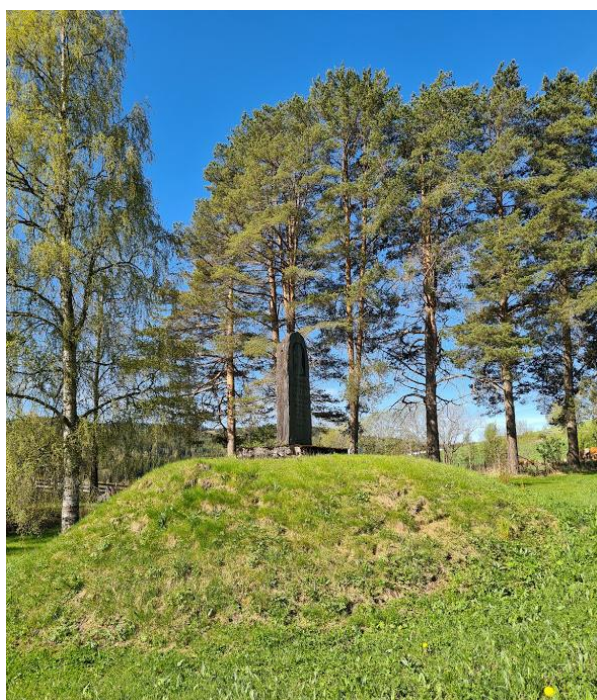
gårds- og bruksnummer: 138/21

Navn på kulturminne Kjørkjehaugen

Historikk

En tidligere kirke på Offigstad nevnes i 1743, den må være lagt ned seinest rundt 1500. Det antas at det var en stavkirke. Det er referert til et diplom fra 1457 om arv og som angikk bl.a. «nædra Tandom ok halft Laghatwn j Musadale j sama sokn», samt tradisjon om at kirken i Musdal skal ha stått på Offigstad. På Berg, nabogård til Offigstad, ligger Kjørkjehaugen. Lokal tradisjon refererer til en kirke i Musdal: «Så bar det til at ho Ragnhild skulde ha smått, og ho vart ikkje forløyst før det vart skaffa til veges kyrkjerust, og så laut mannen stille seg ned i bygda og skrape ei klokke i kyrkjen i Musdal. Det er så lenge sia at det sto kyrkje der den gongen».

I 1925 kjøpte Ola Wasserud stedet og overdro det til Tretten Mållag og Tretten Ungdomslag. I 1926 ble det opparbeidet en gravhaug og reist en minnebauta på stedet.

Beskrivelse

Øst-vest orientert flate i bratt sør-helling. Lokaliteten er omgitt av dyrket mark. Utsikten stengt av trær. Ifølge tradisjon skal det her ha stått en kirke, men det er ikke lenger mulig å se spor av kirketuften. Det er mulig at kirkegårdsmuren ble anlagt i forbindelse med avdukingen av bautasteinen.

Planstaus

Kjørkjehaugen (ID 29585 askeladden): Automatisk fredet etter Kulturminneloven av 1978.

Kommuneplanens arealdel: LNFR for tiltak basert på gårdens ressursgrunnlag.

Anbefalte tiltak

Skiltes for publikum.

Faktaark Klokkergarden

Forslag vernestatus: kategori 2

Eiendomsnavn: Klokkergarden

gårds- og bruksnummer: 35/60

Navn på kulturminne: Klokkergarden

Historikk

Klokkergarden ligger like vest for Øyer kirke. Våningshuset ble påbegynt i 1845 av Johannes Arnesen. Hovedbygningen er satt sammen av to eldre bygninger av ukjent opprinnelse. Klokkergarden var i over 100 år (1846-1954) boligen for den som var klokker og lærer.

Klokkergarden var første fastskole i Øyer. Den første skoleplikten var knyttet opp mot konfirmasjonen, og klokkergardene rundt om i landet ble de naturlige skolestedene. Klokkergarden ble kalt «Fastskolen» (1894), «Kirkebygdens skole» og «Kirkekretsens skole» (1907). Fra 1915 da Vidarheim ble tatt i bruk, var Klokkergarden småskole. Klokkergarden ble drevet som skole frem til 1964.

12. – 20. april 1940 holdt Hærens overkommando til i Klokkergarden.

Beskrivelse

Eiendommen inneholder flere bygg. Byggene er godt vedlikeholdt. Klokkergarden brukes i dag som privat bolighus.

Planstaus

Kommuneplanens arealdel: boligbebyggelse.

Faktaark Tretten kirke	Vernestatus: kategori 1
Eiendomsnavn: Tretten kirke	gårds- og bruksnummer: 97/161
Navn på kulturminne: Tretten kirke	

Historikk

Tretten kirke ble innviet 12. september 1728 og fikk navnet "Vår Frelsers Kirke". Den erstattet en tømret langkirke fra 1580-årene som var blitt for liten. Den gamle kirken lå lenger oppe i dalsida, på Kjørkjehaugen. Det finnes samme type sagn for Tretten kirke som for Øyer kirke. Tømmeret ble først kjørt til Moesplassen (der Aurvoll skole senere ble bygd), men av mer eller mindre naturlige årsaker ble tømmeret flyttet til stedet der kirken står i dag.

Da kirken ble tatt i bruk var den verken bordkledt eller malt. Bordkledningen kom i 1747 og i 1774 ble kirken tjærebredd. I 1807 ble den malt for første gang, antakeligvis rød. Den hvite fargen kom først i 1875. Deler av den tømrede langkirken på Kjørkjehaugen antas å være gjenbrukt i sakristiet.

Kirken hadde opprinnelig ikke tårn, bare en tårnfot til klokkene. Selve tårnet ble reist omkring 1807 i forbindelse med annet arbeid på kirken. Tårnet har bydd på stadige problemer helt siden det ble reist. I 2000 ble det konstatert så store skader i bærekonstruksjonen til tårnet at det ble tatt ned og plassert på bakken ved siden av kirken. Nytt tårn, formet som det originale, ble bygget og kirken ble gjenåpnet med det nye tårnet i 2015.

Kirkegården er utvidet i flere omganger. To av gravene er fredet. I den ene graven hviler Johannes og Eli Fossli som ga kapellet til kirka i 1937. I den andre hviler krigsfangen Niklas Sokolow. Tretten kirke har et brurhus, bygd i 1775.

Beskrivelse

Korsformet trekirke med gravplass, brurhus og kapell.

Planstaus

Tretten kirkested (ID 85666-2 askeladden):
Listeført kirke og automatisk fredet kirkegård
etter Kulturminneloven av 1978.

Kommunens arealplan: Offentlig eller privat
tjenesteyting.

Faktaark Tretten misjonshus

Forslag vernestatus: kategori 2

Eiendomsnavn: Moalund

gårds- og bruksnummer: 97/20

Navn på kulturminne: Tretten misjonshus

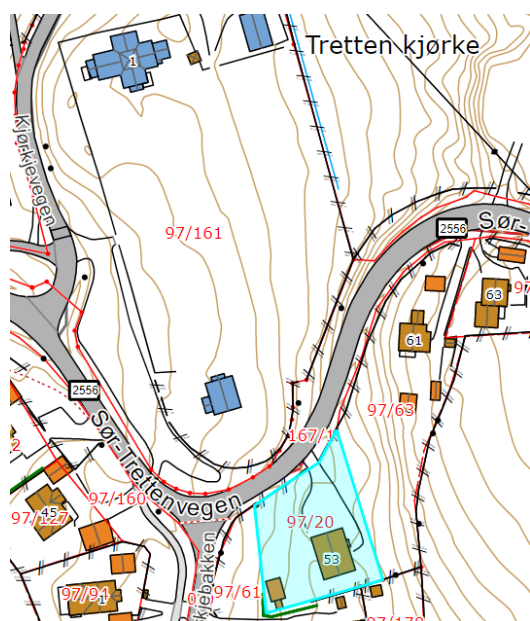
Historikk

I flere år arbeidet Tretten indremisjon for å tjene penger til et eget forsamlingshus. En stor gammel treetasjes bygning ble kjøpt av J. A. Wedum, Nordistuen Vedum i Øyer, for 12 000 kr. Den mest kjente haugianer i kommunen, Jens Johannesson Jonsgaard, ble født i 1792 i denne tidligere hovedbygningen på Nordistuen Vedum. Bygningen ble tatt ned omkring 1932/33 og 27. mai 1934 ble det holdt innvielsesfest hvor det deltok ca. 300 personer. Misjonshuset ble brukt til møtevirksomhet, etter hvert også konfirmantundervisning. Som følge av kampene på Tretten i 1940 mellom tyskere og engelskmenn, ble misjonshuset i en periode brukt som lasarett for de mange falne og sårede. I dag har møtevirksomheten gått sterkt ned, og en del av huset brukes til boligformål.

Beskrivelse

Bygningen eies av Tretten indremisjonsforening og brukes dels til fritidsaktiviteter og dels til bolig.

Planstaus

Kommunens arealplan: Boligbebyggelse

Faktaark Øyer kirke

Vernestatus: kategori 1

Eiendomsnavn: Prestegården

gårds- og bruksnummer: 35/1

Navn på kulturminne: Øyer kirke

Historikk

Kirken på Orrestad er nevnt første gang i 1323, men man vet ikke når den ble bygd. Kirken var en treskipet stavkirke som brant ned i 1722 etter et lynnedslag. Til reisingen av nåværende kirke er det knyttet et par sagn. I følge ett av disse sagnene skulle kirken bygges på Skeid, et par kilometer lenger sør. Tømmeret var lunnet der, men en natt ble tømmeret flyttet til tomten etter den nedbrente stavkirken, og der ble også den nye kirken reist.

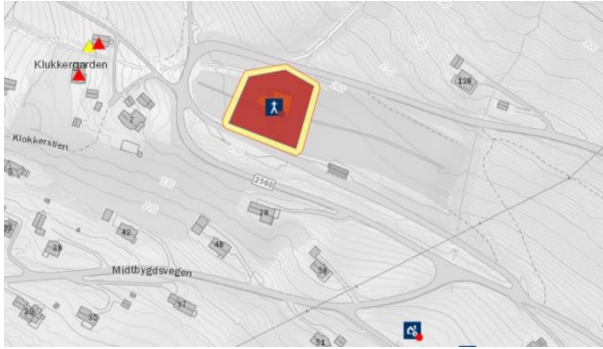
Nåværende kirke er en trekirke med korsformet grunnplan som ble reist på forrige kirkes tomt og innviet 1725. Kirken fikk navnet «Den Hellig Treenighets Tempel». Da kirken ble innviet i 1725 hadde den verken bordkledning eller tårn. Tårn og spir ble reist en gang mellom 1748 og 1775. Kirken hadde antakeligvis skifertak og var tjærebredd. Siden har den flere ganger vært malt rødbrun. Det er mulig at den nåværende hvite fargen først kom i forbindelse med et større restaureringsarbeid i 1875. Klokkene hang i en støpul øst på kirkevangen helt fram til 1866, da de ble flyttet opp i tårnet. Etterpå ble både klokkestøpulen og brurhusene fjernet og solgt.

Stallen på kirkevangen ble revet p.g.a. veiutbygging. Kirkegården er utvidet i flere omganger. På kirkevangen står det to bautasteiner. Den eldste av disse ble reist i 1914 og er til minne om øyværingene som "låg ute å verja lanne" i 1807-1814. Den andre ble reist i 1959 til minne om bygdefolk som deltok i krigen 1940-1945.

Beskrivelse

Korsformet trekirke med omliggende gravplass.

Planstaus

Øyer kirkested ID 85937; Listeført kirke og automatisk fredet kirkegård etter Kulturminneloven av 1978.

Kommunens arealplan: Offentlig eller privat tjenesteyting.

Faktaark Øyer prestegård

Vernestatus: kategori 1

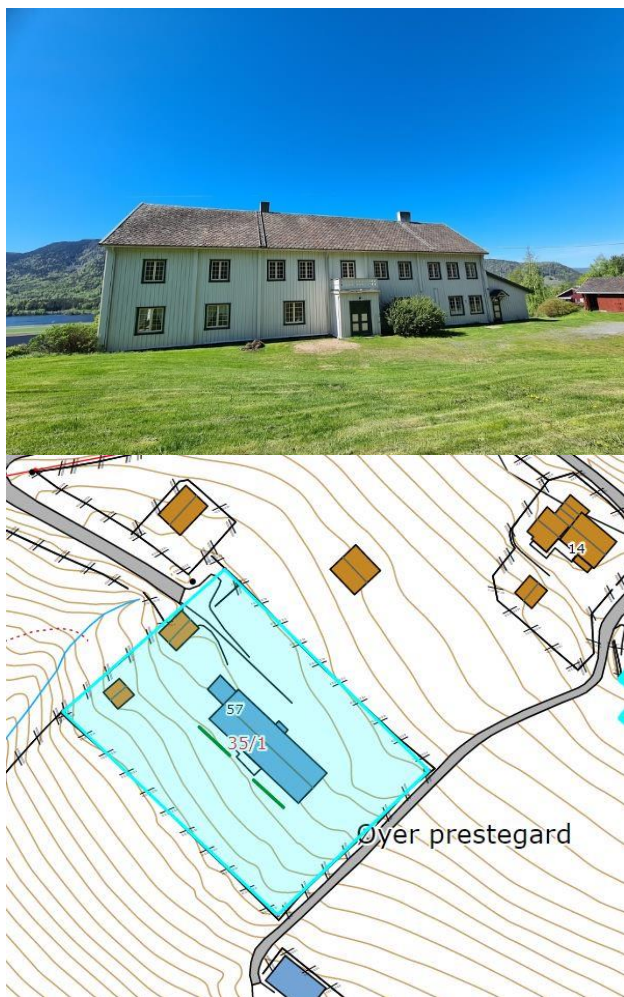
Eiendomsnavn: Prestegården

gårds- og bruksnummer: 31/1

Navn på kulturminne: Øyer prestegård

Historikk

Øyer prestegård ligger i lia like sør for Øyer kirke. Hovedbygningen er satt sammen av to deler bygget til ulike tider. Tunet har vært mye større enn det er i dag. Ved en synsforretning* i 1762 var det i alt 27 hus under prestegården. Ved en branntakst i 1837 var det taksert 13 hus på gården. Og så sent som i 1915 fantes det 10 hus rundt det store åpne firkanttunet. I dag finnes bare tre av de gamle husene: Våningshus, stabbur og drengestue. Våningshuset er trolig det eldste våningshuset i bruk i Gudbrandsdalen i dag. Det gamle våningshuset på gården brant i 1580-årene, og et nytt hus ble bygget ca. 1590. Dette er den søndre delen av hovedbygningen, midt på 1700-tallet ble den nordre delen bygget.

Beskrivelse

Våningshuset eies av Opplysningsvesenets fond. Drengestue og stabbur eies av Orrestad. Nordre del av våningshuset leies ut som bolig. Søndre del av våningshuset leies av Øyer-Tretten kirkelige råd og benyttes til forsamlingslokale og kulturaktiviteter.

Planstaus

Alle de tre bygningene er vedtaksfredet etter Kulturminneloven 1978.

Kommuneplanens arealdel: Offentlig eller privat tjenesteyting.

Anbefalte tiltak

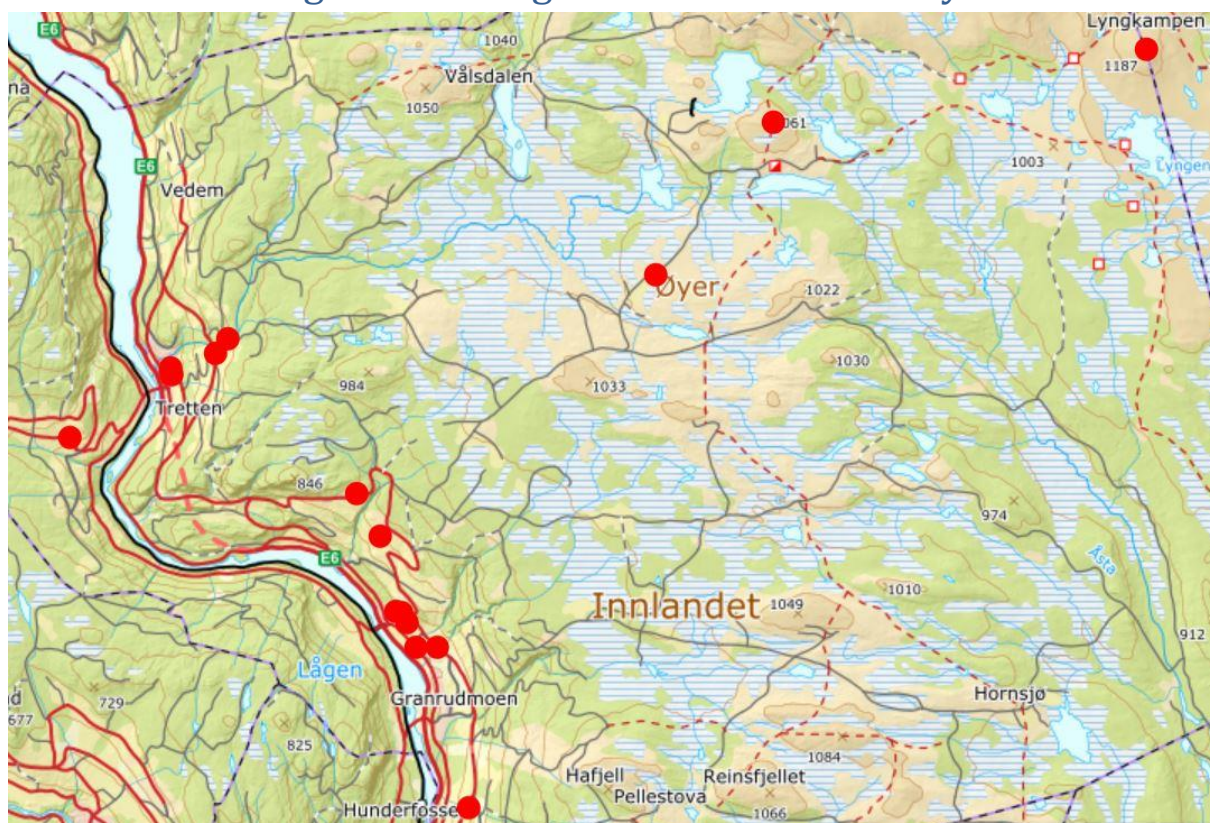
Samarbeid mellom Øyer og Tretten kirkelige råd, Øyer kommune og frivilligheten for å øke bruken av prestegården som kulturhus og forsamlingslokale.

* Synsforretning: besiktigelse og vurdering foretatt av en sakkyndig som grunnlag for en juridisk avgjørelse.

Handlingsplan

Tiltak	År	Kostnad	Finansiering	Ansvar
Skilting	2022	20 000		Kultur
Forankre temaplanen i arealplanene	2021	-		Plan og utv.
Vedlikehold kirker og kirkegårder			Tilskudd fra ØK	ØTKR
Legge de prioriterte kulturminnene inn i Askeladden	2021	-		Kultur
Legge alle registreringer inn i kulturminnesok.no	2021	-		Kultur

Oversikt over registrerte religiøse kulturminner i Øyer kommune

Borkerud kapell

Bruvin gravlund

Kjørkjebakken - Skåden

Kjørkjehaugen – Prestegarden

Kjørkjehaugen - Offigstad

Klokkergarden

Lyngkampen

Sirabøl kapell

Svarverstugugrava

Sørbygda misjonshus

Tabernaklet

Tretten kirke

Tretten misjonshus

Øyer kirke

Åstkjørka

Øyer prestegård

Kilder:

I gamle fotefar, Øyer og Tretten historielag,

Bygdabok for Øyer, Tor Ihle

Åstkjørkja, Håkon Tande, 2016

Øyer kirke, Øyer menighetsråd, 1983

Tretten kirke, Øyer og Tretten kirkelige råd, 2009

Skolene i Øyer, Rigmor Aarø Spiten, 2016

Askeladden Riksantikvaren

Middelalderske kirkesteder i Oppland, 2015, Riksantikvaren